

ՄԻՅԱՅԻԼ ԷՄԻՆԵՍՔՈՒ

ՌՈՒՄԷՆ ԲԱՆԱՍՏԵՂԾԸ

ԱԿՆԱՐԿ ՄԸ ԻՐ ԿԵԱՆՔԻՆ ՈՒ ԳՈՐԾԻՆ ՎՐԱՅ

Անուշ քան է երբ ժողովուրդները գիրար կը ճանչնան: Իրարու կը բանան իրենց հոգին, ու կը պատմեն իրարու դարերը զոր հոն ապրեցան, և խոսքները, ճիգերը, ժպիտն ու սուղը զոր այդ դարերը տալին:

Ու չկայ, գիրար ճանչնալու համար, աւելի քաղցր ճամբայ քան երբ ցեղերը իրարու կը բանան իրենց արուեստը, մտածումը որ այդ արուեստին մէջ ծագեցաւ, ու ճիգերը զոր այդ արուեստը փորձեց պոթելալու համար խորունկէն եկող բաները:

Կա՞յ ուրիշ աւելի ազուտ թալիաման մը որ ժողովուրդները կապէ իրարու, սիրցնէ, եղբայրացնէ, քան հաղորդութիւնը արուեստին, ու անոր ծոցը ծածկուած անասելի խորհուրդին, հեփին, ճիշերուն:

Հայ ժողովուրդը, գփրախտարար, չկրցաւ թախանցել ցեղերու սրտին: Ի՞նք արդէն զըրուած, դարերո՞վ, իր հոգին լոյսին պոթելալու ազատութենէն, իր հոգիին խորը գոյած իր յուզումները, տենչն ու տեսիլքը, ու հէփաթը զոր դարերը պահպանեց ինչ հոն, չկրցաւ հաղորդել ուրիշ ժողովուրդներու մաքին ու արուեստին: Ինչ որ գոցցաւ օտարէն՝ պատահական կայծեր էին լոկ, անցորդներէ մուրացուած համբոյր ու ժպիտ: Չունեցանք ուժը օտար ժողովուրդներու հոգին եռեկոխ յուզումները մեր սրտին մէջ բերել պարպելու: Շատ քիչ ճանչցանք օտարը՝ ճանչցանք նմուշներուն

մէջէն, որոնք ձեր միայն պատմեցին մեզի: Աշխարհի հոգին գոց մնաց մեզի:

Հայ ժողովուրդին գփրախտութիւններէն մէկն եղաւ այն՝ որ երբեք չկրցաւ չփութել փոքր ժողովուրդներուն հետ, անոնց՝ որ յաճախ իրենց պէս դարերով մաքառեցան ճակատագրին դէմ, տառապեցան և յուսացին իրեն պէս: Եթէ մեծ ազգերու միտքը, արուեստը երբեմն յաջողեց զինքը, ու փորձեց մեծ հանճարներուն անունն ու երկերուն ցանկը գիտնալ, փոքր ցեղերը երբեք չհրապուրեցին զայն: Չճանչցաւ ժողովուրդները որոնք նոյնպէս ապրել էին ստրկութեան դարերը, ու ոգուրի, զոհուելի իրենց լուծը թօթելու համար:

Այս կտիծն է որ կը խրատի զարձակ սրտիս մէջ, երբ Անահիտի խմբագիրը հրաւէր կ'ընէ ինծի ուսմէն գրականութենէն երբեմն էջեր տալ: Ո՞վ չի գիտեր որ դարերու պատմութիւն ունի հայ և ուսմէն տարրերու կապը այս ափերուն վրայ, — կապը հասարակաց ճիգերու, ինչպէս և կապը արուեստի, մտածման: Ո՞վ չի գիտեր թէ հայ միտքն ու արուեստը ի՞նչ սերմեր ցանցին այս օտար երկինքին տակ, ու իրենց տքնութիւնը ինչպէ՞ս խառնեցին ուսմէն ցեղին տքնութեան: Բայց, գփրախտարար, դեռ երբեք առիթը չեղաւ հայ գրականութեան ծանօթացնել Ռուսիաներուն միտքն ու արուեստը:

Այդ փորձն է որ պիտի յանդգնիմ երբեմն ընել հոս: Ու եթէ, ուսմէն գրականութեան ու

արուեստի պատմութիւնը դեռ չուրուագծած, մասնակի գէժք մըն է որ նիւթ կ'առնեմ ինծի, առանց պատճառի չէ:

Նախ որ Միհայիլ Էմինէսքուն մեծագոյն գէժքն է ուսմէն բանաստեղծութեան: Աւելի ճիշտը՝ անով կը սկսի ուսմէն նոր բանաստեղծութիւնը, և կը դարգանայ անոր շունչովը: Աւելին. ան կը մնայ անգերագնայի ու կը պահէ մինչև այսօր ալ իր ուժն ու հմայքը: Նիւթ առնել Էմինէսքուն՝ կը նշանակէ գննել այն անկիւնադարձը՝ ուրիշ գառա ուսմէն գրականութիւնը իր ճամբան, մինչև հասաւ իր հունը:

Յետոյ, շատ քիչերը փոքր ժողովուրդներու գրականութեան մէջ՝ կրցած են տիեզերական շունչը գանել: Էմինէսքունի երգերը ունին այդ շունչը: Անոնք մարդկային են, ու հետեալաբար վարակիչ և հաղորդական: Էմինէսքուն միայն ուսմէն բանաստեղծ մը չէ: Ան բանաստեղծ մըն է. բանաստեղծն է: Ուսումնասիրել գանիկա՝ որոնել է մարդկային հոգին, անոր խորագոյն յուզումներն ու տեսիլքները:

Կայ և ուրիշ գիծ մը որ մեր մտածումը անոր կը տանի: Իր կեանքը: Էմինէսքուն ապրեցաւ ինչպէս ճշմարիտ արուեստագէտները ապրած են, գրկանքով ու տառապանքով. ու ինչպէս շատերը մարդկութեան մեծ տաղանդներէն՝ ան ալ գացած է եղբերական վախճանին, կէս ձգելով իր երգը: Շահեկան էր պրպտել փոթորիկներով լեցուն այս հոգին, ու գիտել ամպերը որ պտրտեցան անոր գանկին մէջ:

Վերջապէս ուրիշ ազուար թեւ մըն ալ Էմինէսքուն կը կապէ մեզի: Անոր երակներուն մէջ կ'ենթադրեն հա՛յ արիւն: Հաճոյք մըն էր, հայ գրողի մը համար, և ա՛յդ թելը պրպտել: Հետեւի արեան ձայնին որով մեզ կը կանչէ ուսմէն պատմութեան անցած մեծ բանաստեղծ մը, ու մեր հոգիներով անոր հետ հաղորդել:

Ահա թէ ինչո՞ւ ուսմէն գրականութիւնը քիչ մը ծանօթացնելու համար՝ Էմինէսքուն կ'ըլլայ առաջին նիւթս:

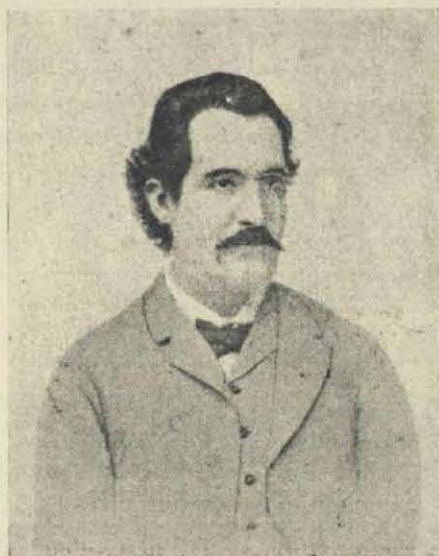
ԻՐ ԿԵԱՆՔԸ ՈՒ ԳՈՐԾԸ

Կարճ է պատմութիւնը իր կեանքին: Քանի մը թուական, ու արդէն պատմուած կ'ըլլայ ան:

Ծնած է 1850 յունվար 15ին Պոթօլանի մէջ: Իր հայրը՝ Կէօրէէ Էմինովիչ՝ Պուքովի-

նացի էր, Սուլտանի մօտակայ Քըլինէշթ գիւղէն: Մայրը Մոլտովայի Ժօլտէշթ գիւղէն էր, սերած Եւրաշքու բնաանիքէն: Ուրեմն Մոլտովան է ուր աչքերը կը բանայ, և ուր կը թրծուի հոգին, — Մոլտովան, որ իր տեսած լուծերուն հակառակ՝ անթափանց էր մնացեր թշնամի ցեղերու դրոշմին, և ուր աւելի անազարտ կը շնչէր ուսմէն հոգին քան ի Մանթէ-նիա ուր աւելի հօգը էր Տաճկրէնիւն ու անոնց բերած բարբերուն շունչը:

Անցնելով Պուքովինա՝ իր նախնական կըր-

Միհայիլ Էմինեսկու

թութիւնը կ'առնէ Չէրնաուցի գիմնադիտներ: Ու թէ և օտար երկնքի տակ՝ բայց ուսմէն հոգին է որ միշտ կը մշակուի իր մէջ, շնորհիւ ուսմէն զաստիարակներու՝ որոնք Մոլտովայէն կ'ու գային ու վառ կը պահէին հայրենի աւանդութիւնները աւատիական լուծին տակ ապրող արեւակիցներու սրտին մէջ: Ծառ բան չգիտենք Էմինէսքունի աշակերտութեան շրջանին վրայ, ինչպէս առհասարակ իր մանկութեանը մասին: Յայտնի է միայն որ ան աւարտած չէ երկրորդական ուսում մը:

1864ին, ուրեմն հազիւ 14 տարու, կը լքէ դպրոցը ու տիկ. Ծանի Թարտինիի թատերախումբին հետ կը շրջի Ռումանիան ու Թրանսիլվանիան: Այս պարտար տեսակ մը դպրոց կ'ըլլայ սակայն իրեն համար, որովհետեւ ոչ միայն կը ճանչնայ գանապան հորիզոններու տակ ապրող իր եղբայրները, այլ կը ճանչնայ մարդի-

կը, նոյն ինքն կեանքը, որ լաւագոյն վարպետն է արուեստագէտին:

Յետոյ Վիեննա կ'անցնի ուսում ճարելու: Վիեննան արդարեւ գինք կը խմորէ: Հոն է որ առաջին անգամ կը զգայ լոյսին ծարաւը, ու կարօտը անոր հասնելու, հոն է որ կ'ունենայ իր առաջին շրջագատը, և իր աչքերը կը բացուին հեռաւոր հորիզոններու: Ու Վիեննայի մէջ է զարձեալ որ հայրենասէրը կը կազմուի իր հոգիին խորը:

1872-73 զինքը ուսանող կը գտնենք Պերլին: Կը հետեի Königlich Friedrich-Wilhelms-Universität ի գարութեանց բաժնին, արձանագրուելով փիլիսոփայական ճիւղին: Մեծապէս կը շահագրգռուի գերման իմաստասէրներով՝ որոնց մեծ մասը դասախօս էին համալսարանը: Տարեվերջին, սակայն, ոչ մէկ քննութիւն կու տայ: Ուրիշ բան չգլխենք Պերլինի իր ուսանողութեան մասին: Թէեւ իր քննադատները Պերլին անցուցած այս երկու տարին ճակատագրական կը գտնեն իր արուեստին համար, թէեւ կը վիճին իր վրայ ազդեցութիւն ձգող գերման մտքերը ճշտելու առնել:

1874ին Ռուսմանիա կը գտնայ, և կը հաստատուի Եւա՝ գրչի եղբայրակիցներու ջերմ միջնորդութեամբ շրջագատուած: Հոն երկու տարի կը վարէ կրթական քննիչի ու համալսարանի դրագարանի պետի պաշտօնները, որոնց մէջ հնարաւորութիւն կը գտնէ իր գրական գրաւորման համար ալ: Բայց կարճ կ'ըլլայ այս կեանքը: 1876ին երբ ազատականները կ'անցնին իշխանութեան գլուխ՝ պաշտօնէ կը ձգեն Էմիլինէպուս իբրեւ պահպանողականներուն մարդը, գրադարութիւն մը պատրուակ բռնելով:

Պաշտօնէ զրկուած՝ այս անգամ ապրուստի հարցն է որ կը մտահոգէ զինքը: Ստիպուած, 1876ին Պուքրէշ կու գայ վարելու Թիւմիուլ թերթին խմբագրութիւնը: Կեանքն է որ կը հարկադրէ զինքը լրագրութեան մէջ նեւտուելու, ու հոն փճացնելու իր կենսունակ տարիները, կուսակցական պայքարներու մէջ հասնելով ու հաղթելով ներքի կրակը: Եօթը տարի կը զխմանայ ան այս ապաստող ասպարէզին վրայ, հուսկ ուրեմն կորսնցնելու համար հոն և իր հոգեկան հաւասարակշռութիւնը:

1883ին է որ առաջին անգամ հոգեկան տագնապ մը կ'ունենայ: Ժառանգական էին սերմերը, բայց իր կեանքն ու միջավայրը կ'աճեցնեն զանոնք: Իր բարեկամները գուրգու-

րանքով մը կը շրջագատեն զինքը այն ատեն, ու կը փորձեն դարձանել զինքը: Պահ մը, իրաւ, ան կը գտնէ իր հաւասարակշռութիւնը, ու յայտ կը ներշնչէ: Նոր տագնապ մը, սակայն, կը զգանէ զարձեալ գայն, ու այս անգամ հոգեկան հիւանդներու բուժարանը կ'ըլլայ իր ապաստանը: Ու հոն, 1889 յունիս 15ին կը շիջի եղբրական մահով մը, բախտակից հիւանդէ մը ճոկանի հարուած մը զլիսուն ստացած:

*

Անցնելէ առաջ իր գրական կեանքին՝ պըզտիկ փակադիւծ մը սակայն:

Ի՞նչ ծագում ունէր Էմիլինէպուս:

Որեւէ Ռուսէնի համար դժուար է անշուշտ՝ օտար ծագում վերագրել իրենց մեծագոյն բանաստեղծին: Կատկածներ կան որոնց չ'ուզեր հաշտուիլ մարդ, չ'ուզեր նոյնիսկ մտքէն անցընել պահ մը: Երբ մանաւանդ անով պիտի սարսի իր մէկ ազգային հպարտութիւնը: Էմիլինէպուսի պարագան այդպիսիներէն է:

Ռուսէնները ունին և ուրիշ արժէքներ, որոնց ծագումը օտարէն կու գայ: Ոչ միայն իշխանները որոնք զարեւով կառավարեցին իրենց երկիրը, այլ և ազնուականները որոնց շատախոհները դեռ մինչև այսօր ալ կը պահեն իրենց շեշտուած դիմադիւծը, օտարը հայթայթեց: Ասոնց արիւնը գնած ատեն Ռուսէնները շատ չեն սրանեղիր: Բայց փառքեր կան որոնցմէ հրաժարիլը քիչ մը ծանր կու գայ: Նոյնիսկ դադափարը ահաճութիւն կը բերէ:

Էմիլինէպուսի ծագումին շուրջ վիճիլ Ռուսէնները չեն ներեր: Իրենց գրականութեան մեծագոյն փառքը Ռուսէն է և Ռուսէն պէտք է մնայ: Եւ որպէսզի կատկածները փարատին, պէտք է հարադատ ծագում մը կարկտել, մինչև իսկ իւրացնել անոր ծնողքն ու նախնիքները: Այդ է որ կ'ընեն Էմիլինէպուսի բոլոր կենսագիրները:

Փոօֆ. Եօսկա կը սիրէ պնդել թէ Ռուսէն գեղջուկ բնասնիքէ մը կը սերի Էմիլինէպուս: Զայն պէտք չէ չփոթել, կ'ըսէ, Կալիցիոյ Էմիլինովիչներուն հետ՝ որոնք նոյնպէս բանաստեղծներ տուած են: Էմիլինէպուսի նախնիքը, բոս Եօսկայի, Էմիլինովիչ կը կոչուէին, սերելով Էմիլինէ մը, ոչ թէ Էմիլինովիչ, որ ածանցուած է Էմիլինէ — այս վերջինը արեւելեան անուն մը, Թուրքի կամ Հայու: (Choses d'Orient et de Roumanie, 1924, Bucarest, էջ 64):

Ուրիշներ ալ կը պնդեն անոր ուսմէն ծագումին վրայ, նոյն խոյ կը ճարեն անոր ծնողքին ծննդեան վիճակները՝ սրտէսով ուսմէն հոշակեն անոր արիւնը:

Բայց ինչ ալ ըսեն հերքումները՝ կարելի է պնդել անոր ուսմէն ծագումին վրայ: Նախ որ էմինէսքու անունը գրականութենէն կու գայ իրեն: Տասնութից տարեկան՝ ան սկսած էր իր նախադրեալը տպել Օրատէա-Մարէի Ֆամիլիա թերթին մէջ: Խմբագիրը, Իօսիֆ Վուլքան, ինքն է որ էմինօվիչ մականունը կը վերածէ էմինէսքուի: Ուրեմն էմինօվիչ է իր ընտանեկան անունը: Ու էմինօվիչները ծանօթ հայ գերդաստան մըն են Պուքովինայի և Կալիցիոյ մէջ՝ ուրկէ և կու գան էմինէսքուի ծնողքը:

Կարճ տեւեց էմինէսքուի գրական կեանքը, հազիւ 15 տարի: Իր լրագրողի տարիներն ալ մէջը հաշուելով:

Բայց այս կարճ կեանքը բաւական եղաւ որ բանաստեղծը թողու աշխատի ու ճիւղանայ երկեր, սրտնցմով հպարտ է այսօր ուսմէն գրականութիւնը:

Էմինէսքու գրական քանի մը սեռ միեւնոյն ուսան փորձեց: Բանաստեղծութիւնը իր նախաժիրած կալուածը եղաւ, բայց գրեց նաեւ վէպ ու թատերախաղ:

Բայց ուսմէն գրականութիւնը իր մէջ բանաստեղծն է որ կ'անմահացնէ: Որովհետեւ բանաստեղծն է որ տարիներուն զիմացաւ, ու իր գլուխը միշտ վեր կը պահէ:

Իր գրական առաջին փորձերն ի լոյս ընծայեց ան 1866ին Օրատէա-Մարէի Ֆամիլիա թերթին մէջ՝ երբ դեռ 16 տարեկան էր: Ուսումին խոյ փորձերուն ան ուշադրութիւն գրաւեց: Բայց իր գեղեցկագոյն էջերը առաւ եաշի Բօնիօրայի Լիթէրարէ հանդէսին՝ 1871էն սկսեալ մինչեւ որ գրելը թողուց: Աշխատեցեցաւ նաք Բուրիլէրայ տէ կաշ, Թիւֆուլ և Ֆընըրըմ Պլանուզի թերթերուն՝ գրական էջերով:

Եօթնասունը չ'անցնիր իր քերթուածներուն թիւը: Ասանցմէ մեծ մասը սիրոյ, մեղաժողովեան, հրամեղախ տաղեր են: Ունի նաեւ աշխարհական քերթուածներ՝ սրտնց մէջ յոռեանութիւնը, կեանքէն զգուանքը, ուրիշ աշխարհներու կարօտը կը զգաս: Ասանց մէջ

են չորս Սատիրները որ իր չուրջի կեանքն է որ կը նկարէ ու կը հեղնէ և ուր կը կանչէ հին օրերը: Ունի նաեւ երկար քերթուած մը, Արուսեակը:

Ունի և թատերախաղեր, սրտնց աշխատ հաշուի չեն տանուիր:

Իրն է Տրակօշ Վօնա պատմական խաղը:

Իրմէ մնացած են նաեւ կարգ մը անաւարտ թատերախաղեր, — ինչպէս Կարսում սէր՝ կորսում կեանք, Անարէյ Մուրէշիանու, Հիսթրիօն, Կուիօմիի Իէրօվիչ, և այլն:

Ունի նաեւ վէպ մը, — Թափուր հաֆաթ, և շատ մը նորավէպեր:

ԻՐ ԿԱՋՄԱՌԻԹԻՒՆԸ

Բանաստեղծի մը գործը դատելու համար՝ հարկ է և քննել թէ ինչպէս կազմուեցաւ ան: Որքան ալ արուեստագէտին հետ ծնող կրակը հիմն ըլլայ անոր ստեղծագործութիւններուն, անոր հոգին չի կրնար չաղգուիլ իր շրջապատէն, զէպերէն որ իր չուրջը կը հասունանան, ու կեանքէն որ անդադար գինք կը մղէ ճիգի և յուզումներու, յոյսի, արցունքի: Կեանքն է ոչ կը խաղայ արուեստագէտին սրտի լարերուն հետ, ու գոյն ճիւղի կը գրգռէ: Հարկ է և հետեւել թէ ինչ փուլերէ անցաւ այդ կեանքը, մինչեւ որ բանաստեղծին հոգին կազմեց, ու գոյն ընդունակ ըրաւ երգի, պոթկալու:

Դիւրին է էմինէսքուի երգը բացատրել՝ հետեւելով կեանքին ուրկէ սկսաւ և ուրկէ քալեց:

Մնած և սնած Մարտիայի մմէնէն հին ոտաններէն մէկուն մէջ, ան ծծեց Մօրաով զիւղացիի հոգին: Պօթօշանը իր մէջ կը վերապրեցնէր ուսմէն ժողովուրդին հին պատմութիւնը՝ իր վաղեմի եկեղեցիներով, սրտնցմէ ամանք Մեծն Սահփաննոսի և անոր տղուն Պետրոս Ռուսէլի օրերէն կուգային և սրտնց գորշ զարնդակատունները կ'իշխէին քաղաքին: Հոն գրեցմուեցաւ էմինէսքուի մէջ իր հոգիին առաջին զիմը՝ պաշտամունքը անցնող զարերուն:

Էմինէսքու, իր տղայ տարիքէն, ճանչցաւ և չաքատագրուած Ռուսէլները: Իր զպրոցական կեանքը Պուքովինայի մայրաքաղաքին՝ Չէքնովիցի մէջ, և յետոյ իր պատյոր Թրանսիլվանիոյ մէջ ուսմէն գերառանական խումբի մը հետ, ճանչցուց իրեն Ռուսէլները սրտնց

կը հասաչէին օտար լուծի տակ: Տեսաւ թէ ինչպէս կը տատապին Ռուսները օտար երկիրքի տակ, և թէ ինչպէս անոնց մէջ վատ կը մնան դարերուն տանգութիւնները՝ հակառակ փոթորիկներուն, լուծերուն: Հոն ճանչցաւ մանաւանդ ուսմէն զիւղացին՝ որ անաղարտ էր մնացած և կը դուրդուրար իր նախնիքներու նշխարներուն վրայ:

Բայց Վիեննայի մէջ էր որ ուսմէն ցեղը ամբողջացաւ իր հոգիին խորը: Աւսարիոյ մայրաքաղաքը, այդ օրերուն, տեսակ մը հնոց էր ուր կը դարբնուէր ուսմէն մտածումը: Հոն զերար կը գտնէին ուսմէն տղաքը որ ուսման համար իրենց երկրէն կուգային, ու Ռուսները Արտէսի, Պուքովինայի, Պանաթի կողմերէն, ու բոլոր կը հաղորդուէին անուշ եղբայրութեամբ մը որ դարերու խորերէն կուգար: Այս միջոցաւ մէջ էր որ կը դարբնուէր ուսմէն ազգային իտէալը, ու կը ստեղծուէին վաղուան հայրենասէրները: Հոն կուց իմինէսքու իր մէջ հայրենասէրը՝ որ ա'լ չպիտի զեւեւէր երբեք:

Իր բնակութիւնը Պերլին՝ անպատու չանցաւ:

Հոն ալ կազմուեցաւ արուեստագէտը: Իր կենսագիրները համերաշխ են հաստատելու համար իմինէսքուի վրայ ազդեցութիւնը գերման գրականութեան:

Թէ և ան մեծապէս անձնական է, շատ զօրաւոր անհատականութիւն մը, և ինչ որ ընդունած է դուրսէն՝ վերամշակած է ամբողջապէս, բայց որոշ է իր վրայ գերման մտքին կնիքը:

Ամէնէն աւելի Հայնէն է որ աղղած է իր վրայ, կ'ըսէ Տօյրուճանու Կերէա, թէ և Միւսէն ալ օտար չէ իրեն:

Գերմանիայէն կուգայ խորհոյ իմինէսքուն:

Ու ահա դարձեալ Մոլոտովա:

«Եունիմէա» գրական ընկերութիւնը որ Եաչի մէջ կը համախմբէր բազմաթիւ երիտասարդ տաղանդաւոր գրողներ Ռուսներու զանազան նահանգներէն, Վիեննայէն իմինէսքուն ալ հրաւիրեց զալ հաստատուիլ Մոլոտովայի մայրաքաղաքը, ուր այն ստեղծ գրական կեանքը կ'եռար: Սիրով ընդունեցան իմինէսքուն, իսկ քիչ յետոյ երբ կրթական նախարար Եղաւ Թիթու Մայօրէսքուն, նախ կրթական քննիչ նշանակեց երիտասարդ բանաստեղծը և յետոյ հա-

մալտարանի գրադարանապետ: Գրական Ընկերութեան հետ շատ սիրալիւր եղան իմինէսքուի կապերը 1873—1876: Եունիմէայի ամէն հաւաքովին իմինէսքու իր քերթումները կը կարդար հիացնելով ունկնդիրները: Քաղցր եկաւ այս չքնադատը իրեն, ու հոն ունեցաւ շատ մը սրտակիցներ:

(Ու աեղն է յիշել որ «Եունիմէա» Գրական ընկերութիւնը իր մէջ համբեց շատ մը ահանաւոր Հայեր ալ: Ասոնցմէ յիշենք Վասիլէ Քօնթա փրիւստիան, նախկին նախարար Փէթրէ Միսիրը, վճարեկ ատեանի անդամ Գրիգոր Պըլլըլիուն, իր նկարիչ եղբայրը Թէոտոր, զօրավար Չերքէզ, Իօն Պըլլըլիու, Արգար Պըլլըլիու, Ի. Մելիք, և այլն):

Իմինէսքու, այսպէս առաջինը եղաւ որ ճանչցաւ ուսմէն ժողովուրդը բոլոր նահանգներուն մէջ և բոլոր պայմաններուն տակ: Ռուսմէն հոգին թրծուեցաւ իմինէսքուի մէջ, լրիւ, ամբողջական:

Ան նախ չօչափեց զեղծուկին սիրտը, և հոնկէ խեց ինչ որ գտաւ զեղեցիկ՝ հին օրերէն եկած: Ան ծծեց ժողովրդական երգերն ու հէքեաթները՝ տեսակ մը բնաղդական կարօտով:

Յետոյ անոր մէջ ձե առաւ հին օրերուն ծարաւը: Ան սկսաւ անցեալը պաշտել՝ որովհետեւ իր իտէալիսթ հոգին չէր կրնար ամփոփուիլ այդ նիւթի դարուն մէջ ու գալոց օրերուն վրայ շատ հաւատք չունէր: Անցեալն էր որ կ'ոգեկոչէր զինքը, որովհետեւ հոն կը գտնէր այնպիսի գեղեցկութիւններ զոր իր դարը չէր կրնար տալ իրեն:

Եւ վերջապէս իմինէսքուի մէջ թափ առաւ հայրենասիրութիւնը: Ան ոչ միայն իր հայրենիքը սիրեց ջերմ կաթողին զուրկութանքով մը, այլ և զայն ամբողջացուց իր հոգիին մէջ: Երբ իր մահէն 30 տարի յետոյ անհաւատալի գէպերը պիտի ստեղծէին միացեալ հայրենիքը, իմինէսքու վաղուց իր հոգիին մէջ քանդեր էր սահմանները, ու ստեղծեր Միացեալ Հայրենիքը:

ՀԱՅՐԵՆԱՍԷՐԸ

Իմինէսքուի մէջ հայրենասէրը չափելու համար պէտք է աչքի առնել բերել չքնաղ ուր ան ապրեցաւ: Թիթու դարը, Ռուսներու համար, եղեր էր վերածնութեան մը, աստիճանական

վերելքի դարը: Ֆրանսական մեծ յեղափոխութեան ալիքն էր որ կու գար ճնշուած ժողովուրդներու հողին մէջ փոթորկել ազատութեան ծարարը: Ռումէնները ամենէն առաջ փորձեցին Ֆէնէրցիներուն լուծը թոթափել: Ֆէնէրցիները Պոլսեցի Յոյներէն որոնք սուլթանէն կը գնէին Մոլտովայի և Վալաքիոյ իշխանական գահերը, ու անգամ մը բազմած հոն՝ կը կեդեքէին երկիրը քանի մը տարի: Անոնց լուծէն ազատիլ առաջին յաղթանակն էր զոր ձեռք ձգեցին Ռումէնները 1822ին ըմբոստութեան մը գինով: Ֆրանսայի 1848ի յեղափոխութիւնը նոր ալիք մը բերաւ: Դարձեալ սոքի ելան Ռումէնները, այս անգամ յանուն քաղաքական իրաւունքներու, յանուն ազատագրութեան: Բուռն եղաւ պայքարը, բայց պիտի վիժէր եթէ օգնութեան չհասնէին զէպքերը: Խրիմի պատերազմը, արդարեւ, Ռումէնները մօտեցուց իրենց ազգային խնային: Ու Փարիզի դեսպանատնիւրէնը, 1858ին, միացած հռչակեց Մոլտովայի և Վալաքիոյ իշխանապետութիւնները, որոնք ամբողջ հինգ հարիւր տարի խրամատ մը բացել էին միեւնոյն ժողովուրդին ծոցը: Ռումանիան՝ նախ Բուլղարիայի և յետոյ իշխան Կարալի մականին աակ՝ կազմուել էր արդէն, երբ Էմինէսքու հանրային կեանքի ասպարէզը մտաւ: Ռումէն ժողովուրդին երկու հատուածները ձուլուել էին, սակայն դեռ հեռուն, օտար լուծի տակ կը մնային Արաւայի ու Պատարապիան, Պուքովինան ու Պանաթը: Բայց շատ քիչերը միայն, այն օրերուն, կը հաւատային ամբողջական հայրենիքի մը: Ոչ իսկ կ'օգնուէր զիրենք բոլոր Ռումէնները միակ հայրենիքի մը մէջ համախմբուել խնայր: Էմինէսքու այդ քիչերէն էր: Ան չրջեր էր չազատագրուած Ռումէններուն մէջ, ու զգացեր թէ ինչպէս կը տառապին անոնք օտար լուծի տակ: Ան եղեր էր և Վիեննա՝ որ այն օրերուն հնոցն էր ուսմէն նոր գարթնող հայրենասիրութեան, և ուր կ'եղրայրանային շորս ծաղերէն եկող Ռումէնները: Էմինէսքուի մէջ հայրենասէրը այդպէս գարնուեցաւ: Իր հայրենիքը սիրող բանաստեղծի մը զգացումը չէր սակայն այդ հայրենասիրութիւնը, այլ տեսիլքն էր հաւատացեալի մը, որ բազմաթիւ լուծերու տակ հեծող իր եղբայրները միակ հայրենիքի մը ծոցը կը կանչէ:

Էմինէսքու իր այդ տեսիլքը պոռթկացած է ժողովրդական քերթուածի մը մէջ:

1833 յունիս 5ին Եաշի մէջ մեծ շուքով բացուեալ կ'ըլլար Շիթֆան չէլ Մարէի արձանին: Վեհապետ, պետական բոլոր իշխանութիւնները, խորհրդարանը, և ստուարաթիւ ժողովուրդ Եաշ հաւաքուել էին երկրին ամէն կողմերէն, նոյն իսկ զրացի պետութեանց ուսմէն նահանգներէն: Եունիսմէն՝ տեսնելով որ Եաշ հաւաքուած է մեծ թիւ մը իր վաղեմի անդամներէն, որոնց կարգին և Էմինէսքուն՝ մեծ հաւաքոյթ մը սարքեց: Էմինէսքու այդ հաւաքոյթին է որ կարգաց իր հռչակաւոր ժողովրդական երգը, Տոյնան, որ սա տողերով կը սկսի

Տնիէսքէրէն միւնչ Թիցուն
Շէֆ Ռումէնները կ'աղբան
Թէ հանդուրժել չեն կրնար
Բիլալ լուծերուն այս օտար...

Այս քերթուածը, աւագ, իր կարապի երգը եղաւ:

Ս Ի Ր Ո Ղ Ը

Մերա՞մ է Էմինէսքուն: Բայց իբրեւ այն սէրը չէ՞ որ կը գերէ հողին, ու քերթողը կը բոցաւառէ անչիջելի կրակով մը: Աւելի ճիշտ՝ վայրկեաններ են եղած իր սէրերը, ինչպէս և իր սիրոյ երգերը: Այնպէս որ կարելի չէ իր քերթուական երկին մէջ գտնել սիրոյ այն գորաւոր թափը, որ շատ մը մեծ արուեստագէտներու հրաշակներն է տուն տուած:

Դժբախտ եղած է ան իր սիրոյն մէջ: Միեւնոյն Թրանսիլվանիացի աղջնակ մը, կապոյտ աչքերով և խարաեալ մազերով գեղանի Վերոնիքան՝ զոր, հակառակ իր կամքին, պսակել էին ծերուկ ուսուցչի մը հետ, որ շուտ մը այլի թողուց իր կինը: Էմինէսքու պահ մը մտածեց իր սիրածը կին տունել՝ բայց իր բարեկամները գտան որ մեղանչել է տոնիկա իր բանաստեղծի արժանապատուութեան գէմ, ու պղծել իր ներշնչումը: Տեղի տուաւ Էմինէսքու, բայց նուազ դժբախտ չեղաւ ան յետոյ:

Անկէ յետոյ ալ կինը ճանչցաւ, բայց ոչ կինը: Ճանչցաւ ինչ որ կին մը կրնայ տալ, բայց ոչ այն գորաւոր զգացումը որ հողինէրը ցմիշտ կը կապէ, ու կը տեղէ մինչև գերեզման, ու անկէ ալ անդին:

Միւրոյ մասին են իր բանաստեղծութեանց մեծ մասը: Ասոնց մէջ կը տեսնուի խոր զգացում մը՝ հրաշալի ձևով մը արտայայտուած,

իր փերթումներուն մէջ ան կ'երգէ հանդիպումներու առթամ հրճումները, յաղթական սիրոյ մը բնծայած վերացումները, բաժանման բոլոր կակիծները, և վիշտը զոր պատասխան չգտած սէրը կու տայ: Այս բոլորը ան երգած է քաղցր, մեղամղձոտ, ներդաշնակ ձևով: Իր սիրային պատկերները այնքան փրատթիւք են, այնքան գեղարուեստական, և սակայն այնքան անկեղծ: Ձգացած է փերթոյը, և իր զգացումները ան կը թափէ թուղթին վրայ՝ առանց ազդեցութիւն մը ձգելու ճիւղի, առանց անոնց հաղուեցներու զգացումներ սրտնք իբր չեն: Ատկէ՛ է այն մեծ ապուշութիւնը զոր էմիլնէսքու կը դործէ իր ընթերցողներուն վրայ, և միւս կողմէ տրամաբանական զարգացման այն պակասը որ կ'երեւի իր բանաստեղծութեանց մէջ, ինչպէս զիտել կուտայ Տօպրուճանու Կէրէա: Բանաստեղծը տխուր է երբեմն, թերահաւատ, կ'ողբայ կանացի անհաւատարմութիւնը. մերթ կը բոցավառի, ու կը հատայ թէ հրեշտակ մըն է կինը. երբեմն կ'անհիճ պայն, ու մերթ կը ծնրադրէ անոր. երբեմն երբեմն գայն կը կանչէ անտառը՝ որպէսզի սիրէ գանիկա ազատութեամբ, երբեմն կը խորհի չիբրիմին մասին՝ ուր պիտի կարենայ քնանալ յաւերթ, գայն զրկած իր բազուկներուն մէջ: Սիրահար մարդոց զգացումներուն այս անտրամաբանական արտայայտութիւնը, անհետեղականութիւնը որ կայ իրական կեանքի մէջ, փերթոյին իսկ սրտին մէջ, զանոնք կը պտնենք իր փերթումներուն մէջ ալ: Ու այս երեսներ անկէ է՝ որ ան արտայայտած է խորունկ, անկեղծ և իրական զգացումներ:

Էմիլնէսքու, ինչպէս կը մտնեն իր փերթումներն ալ, փոփոխական եղած է սիրոյ մէջ: Աւելի տարփանքի բոլէներ են իրենները, աւելի կամ նուազ կարճատե:

Թիթու Մայօրէսքու, Էմիլնէսքուի մտերիմը, քիչ մը կը բռնայ քօղը՝ բանաստեղծին տարփանքի այդ պահերը բացատրելու համար:

« Այնքան անտարբեր արտաքին կեանքի անցուղարձերուն համար, իր տարփական կա-

պերն անպամ անսովոր բնոյթ մը ունէին: Կարելի չէ ըսել թէ Էմիլնէսքու զժրախտ կամ բախտաւոր եղաւ սիրոյ մէջ՝ այս բառերուն սովորական իմաստով: Ոչ մէկ կանացի անհասանկանութիւն չէր կրնար զերել զինքը: Ինչպէս Լէօփարտի Ասփաղիայի մէջ, Էմիլնէսքու ալ իր սիրած կնոջը մէջ կը տեսնէր անկատար ընդօրինակութիւնը միայն անիրականաւոր ինքնասիրտի մը: Պատահամբ կը սիրէր ան կամ կը թողուր այդ ընդօրինակութիւնը, և անանձնական մեղամղձութեամբ մը ան պատան մը կը տենչար ուրիշ աշխարհի մը մէջ՝ որ աւելի յարմարէր իրեն, — մտածման ու բանաստեղծութեան աշխարհը »:

Աւելի որոշ են Քարաճիւղի « մատնութիւնները »՝ Էմիլնէսքուի տարփական կեանքին չորքը:

« Շատեր հաւատացած են որ Էմիլնէսքուի զժրախտութիւնը իր մոլութիւններէն կու դար: Արդարեւ անկարգ էր Էմիլնէսքու, բայց երբեք մոլի: Այս աշխարհքին մէջ ակնհայտ մարդիկ կը կարծեն թէ կեանքի նիւթական հաճաքներ իրենց սեփականութիւնն են միայն, և բացառիկ մարդիկը արածուած չեն թերութիւն ունենալու: Էմիլնէսքու ծայրայեղօրէն անհաւատար խառնուածք մը ունէր, և երբ կիրք մը տիրէր իրեն՝ ահաւի տանջանք մըն էր: Յաճախ մտերմացութիւն ունեցած է հետս: Կատարելապէս զերծ հասարակ ձեւերէ՝ յաջողութիւնը չատ յաճախ խելքը գլխէն կը տանէր: Այն ատեն կը զրգուէր սաստիկ, կը ձգտուէր իր զգայնութիւնը, նախանձի տագնապ մը կ'ունենար, ինչ որ յստակ կերպով ցոյց կու տար թէ ինչ վախճան մը կը սպասէր այս գերադոյն մարդուն: Սրբ այս ցնցումէն կը յոգնէր, կը փակուէր ան իր սենեակին մէջ, խոր կը քնանար, և քանի մը օրէն դարձաւ կ'երեւար ան խաղաղ, ինչպէս իր Արշալոյսը՝ անմահ և ցուրտ »:

Պուքրէշ

(Վերջը յաջորդ թիւով)

Յ.Ճ.ՍԻՐՈՒՆԻ